

HOW PERSONALITY TRAITS AND GENDER CAN INFLUENCE CAREER CHOICE: THE EVIDENCE FROM KYRGYZSTAN

Acting Assistant Professor **Najimudinova Seyil** <seyil.najimudinova@manas.edu.kg>
Assistant Professor **Ismailova Rita** <rita.ismailova@manas.edu.kg>
Acting Assistant Professor **Oskonbaeva Zamira** zamira.oskonbaeva@manas.edu.kg
Kyrgyz-Turkish Manas University

Abstract

Whether in a developing or less developed country, decision on study in university or not and career choice is vitally important for young people. The internal factors determining this decision is considered to be consist of the personality and gender of the individuals. This study aims to examine the impact of gender and perceived personalities of enrollees on career choice and the relationship between them in the case of Kyrgyzstan. For this purpose, statistical analyzes were done on the data collstubernected from 7839 enrollees during 2015-2018 period. The questions related to personality consists of 32 items. As a result of the study, it was found out that education-based faculties such as humanities and science were female-dominated and risk-taking and tools-driven professions like engineering, veterinary and agriculture were male-dominated. The faculty of economic and administrative sciences is more selected by sociable, persistent, confident, inquisitive individuals; communication faculty is preferred by researcher, risk-loving, sentimental, independent, inventive, gentle and innovative enrollees; and engineering faculty is preferred by enrollees with diligent, responsible, smart, patient, softhearted and quiet personalities. The research can highlight the importance of further studies addressing to quantify decision-making process of the enrollees in public universities.

Keywords: higher education, enrollees, career choice, gender, personality.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KARIYER SEÇİMLERİNDE CİNSİYET VE KİŞİLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: KIRGIZİSTAN ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. **Najimudinova Seyil** <seyil.najimudinova@manas.edu.kg>
Doç. Dr. **Ismailova Rita** <rita.ismailova@manas.edu.kg>
Yrd. Doç. Dr. **Öskönbaeva Zamira** <zamira.oskonbaeva@manas.edu.kg>
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

Özet

İster gelişmekte olan, ister az gelişmiş ülkede olsun, genç bireylerin üniversiteye gitmek ve hangi alanda eğitim alacağına karar vermek, yaşamlarındaki en önemli kararlarından biridir. Bu kararı belirleyici içsel faktörler, gençlerin sahip olduğu kişiliğinden ve cinsiyetinden oluşmaktadır. Bu araştırma, genç nüfusun yoğun olduğu Kırgızistan'da öğrenci adaylarının cinsiyeti ve algıladıkları kişiliklerinin gelecekte kariyer tercihine olan etkisini ve ikisi arası ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik Kırgızistan örneğinde dört yıllık veri kapsamında (2015-2018) 7839 öğrenci adayından elde edilen veri seti üzerinde istatistiksel analizler yapılmıştır. Katılımcıların kendi algıladıkları kişilik ile ilgili sorular toplam 32 maddede yoğunlaşmıştır. Araştırma bulguları öğrenci adaylarının geleceğe yönelik meslek tercihlerinde sahip oldukları kişilikleri ve cinsiyetleri arasında bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Araştırma sonucunda edebiyat ve fen gibi eğitim ağırlıklı mesleklerin kız adaylar tarafından, risk-alıcı, araç kullanmayı gerektiren teknik mesleklerin ise erkek adaylar tarafından daha çok tercih edildiği ortaya çıkmıştır. İktisadi ve idari bilimler fakültesini nispeten toplumsal, ısrarlı, kendine güvenen, meraklı; iletişim fakültesini araştırmacı, riski seven, duygusal, bağımsız, yaratıcı, uysal ve yenilikçi; mühendislik fakültesini gayretli, sorumluluk sahibi, zeki, sabırlı, merhametli ve sessiz kişiliğe sahip katılımcıların tercih ettiği sonucuna gidilmiştir.

Araştırma bulguları, devlet üniversitelerinde aday öğrencilerin karar verme sürecini ölçmek için ileride yapılacak olan çalışmaların önemini vurgulayabilir.

Anahtar Kelimeler: yükseköğretim, öğrenci adayları, kariyer seçimi, kişilik, cinsiyet.

КАК ЛИЧНОСТНЫЕ КАЧЕСТВА И ПОЛОВАЯ ПРИНАДЛЕЖНОСТЬ МОГУТ ВЛИЯТЬ НА ВЫБОР ПРОФЕССИИ: НА ПРИМЕРЕ КЫРГЫЗСТАНА

Нажимудинова Сейил, исполняющая обязанности доцента
<seyil.najimudinova@manas.edu.kg>

Исмаилова Рита, доцент <rita.ismailova@manas.edu.kg>

Осконбаева Замира, исполняющая обязанности доцента <zamira.oskonbaeva@manas.edu.kg>
Кыргызско-Турецкий университет «Манас»

Аннотация

Вне зависимости от того, является ли страна развивающейся или менее развитой, решение о продолжении обучения в вузе и выборе профессии имеет жизненно важное значение для молодого поколения. Внутренние факторы, определяющие это решение, состоят из личностных данных и половой принадлежности индивида. Целью данного исследования является изучение влияния половой принадлежности и личности абитуриентов на выбор профессии в Кыргызстане. С этой целью был проведен статистический анализ данных, собранных от 7839 абитуриентов в период 2015-2018 гг. Вопросы, связанные с личностью, состоят из 32 пунктов. Было установлено, что женщины более ориентированы на педагогические факультеты, такие как гуманитарный и естественнонаучный, а инновационные и прикладные – такие, как инженерия, ветеринария и сельское хозяйство, больше предпочитают мужчины. Что касается личностных качеств абитуриентов, то факультет экономики выбирают студенты более общительные, настойчивые, уверенные в себе, любознательные; факультет коммуникации в приоритете у исследователей, изобретателей и индивидов, любящих новшества, независимых; инженерный факультет предпочитают студенты, отличающиеся усердием, ответственностью, интеллектом, терпением, мягкостью и спокойствием. Данное исследование показывает важность продолжения научной работы, направленной на количественную оценку процесса принятия решений о зачислении в государственные, а также частные университеты.

Ключевые слова: высшее образование, абитуриенты, выбор профессии, половая принадлежность, личность.

ЖЕКЕ САПАТ ЖАНА ГЕНДЕРДИК ТИЕШЕЛҮҮЛҮКТҮН КЕСИП ТАНДООГО ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ: КЫРГЫЗСТАН МИСАЛЫНДА

Нажимудинова Сейил, доценттин милдетин аткаруучу
<seyil.najimudinova@manas.edu.kg>

Исмаилова Рита, доцент <rita.ismailova@manas.edu.kg>

Осконбаева Замира, доценттин милдетин аткаруучу
<zamira.oskonbaeva@manas.edu.kg>

Кыргыз-Түрк «Манас» университети

Кыскача мүнөздөмө

Мамлекет өнүккөн же өнүгүп келе жаткан өлкө болгонуна карабастан, жогорку билим алууну улантуу жана кесип тандоо жаш муун үчүн өтө маанилүү. Бул чечимди аныктоочу ички факторлор индивиддин жеке жана гендердик тиешелүүлүгүнөн көз каранды. Бул изилдөөнүн максаты – Кыргызстанда кесип тандоодо абитуриенттин гендердик тиешелүүлүгү жана инсандык жеке сапаттарынын таасирин изилдөө болмокчу. Бул максатта 2015-2018-жылдар аралыгында 7839 абитуриенттен чогултулган маалыматтарга статистикалык анализ жүргүзүлдү. Жеке мүнөздөгү суроолор 32 пункттан турат. Кыздар гуманитардык жана табигый илимдер сыяктуу факультеттерге көбүрөөк багыт алышса, инженерия, ветеринария

жана айыл чарба сыяктуу инновациялык жана прикладдык факультеттерге эркектер көбүрөөк басым жасары аныкталды. Абитуриенттердин жеке сапаттарына токтолсок, экономика факультетин мамилечил, тырышчаак, өзүнө ишенген, ынтызар студенттер тандайт; коммуникация факультети, изилдөөчүлөрдүн, ойлоп табуучулардын жана инновацияларды сүйгөн абитуриенттердин арасында приоритет болсо; инженердик факультетке тырышчаактык, жоопкерчилик, акылдуулук, чыдамдуулук, жумшактык жана токтоолук менен айырмаланган студенттер артыкчылык беришет. Бул изилдөө мамлекеттик жана жеке университеттерге кабыл алуу процессин эмпирикалык деңгээлге чыгарууга багытталган илимий иштин улантаылышынын маанилүүлүгүн көрсөтүп турат.

Негизги сөздөр: жогорку билим, абитуриенттер, кесип тандоо, гендердик тиешелүүлүк, мүнөзү.

1. Giriş

Dünya çapında artan rekabet ile birlikte yükseköğretim kurumlarının pazarlama yaklaşımına yönelik tartışmalar hızla artarak, daha karmaşık bir durum almıştır. Bazı araştırmacılar üniversitelerin, daha başarılı öğrencileri çekmeye kararlı ise, pazarlama ve markalaşmaya odaklanması gerektiğini (Maringe, 2006 [12]; Ali-Choudhury ve diğerleri, 2009 [1]) öne sürerken, diğer taraftan Nixon ve diğerleri (2018 [15]) eğitim veya pedagoji için pazarlama mantığının potansiyel olarak yıkıcı sonuçlarını tartışmaktadır. Pazarlama bakış açısıyla bir değerlendirme yapılırsa, üniversite öğrenci adaylarını bir ölçüde tüketici olarak görmek gerekecektir. Bu durumda üniversitelerin bir tüketici olarak öğrencilerin karar verme sürecinde etkili olan faktörleri araştırması ve değerlendirmesi beklenir. Kişisel faktörler öğrencilerin kararlarını etkiler mi? Öğrencilerin kişiliği, cinsiyeti, geliri, yaşı, aile yapısı, geliri veya yaşam tarzı gibi faktörlere dayanarak vereceği kararlar tahmin edilebilir mi? Tüketici davranışını etkileyen faktörleri belirlemeye çalışan Kotler ve diğerlerinin (2018, s.167 [11]) modeline göre, tüketici kararları, onun mesleği, yaşı, ekonomik durumu, yaşam tarzı ve kişiliği gibi bireysel özelliklerden etkilenir. Söz konusu faktörler üniversiteler tarafından çok az veya hiç kontrol edilemez ise de, kesinlikle göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Diğer taraftan öğrenci adayları gelecek kariyerlerini seçerken, kendi kontrol içi ve dışı olan faktörleri de doğru değerlendirmek durumundadırlar. Bu konunun üzerinde duran araştırmalarda öğrencilerin büyük bir kısmının mezuniyet ardından meslek seçimini yaparken kişisel, ekonomik, sosyal ve topladığı giriş puanı gibi sebeplerden etkilendikleri ileri sürülmüştür. Elbette, gençlerin gelecek meslek veya kariyer tercihini etkileyen faktörlerin sayısı çok ve oldukça karmaşıktır. Söz konusu faktörlerin arasında en belirgin denebilecek tek bir etmeden bahsetmek olanaksızdır (Woolnough ve diğerleri, 1997 [22]). Sosyo-ekonomik ve topladığı puan gibi etmenler öğrencilerin meslek tercihinde etkili olan ikincil veya dışsal etmenleri şekillendirmektedir. Oysa gençlerin kendi algıladıkları kişilik faktörü ise, birincil veya içsel bir etmendir ve üstelik önemli bir belirleyicidir.

Günümüzde çok sayıda profesyonel meslek mevcuttur. Dolayısıyla uygun ve yerinde kariyer seçimi adayın geleceğini biçimlendirmede kayda değer role sahiptir (Kemboi ve diğerleri, 2012 [10]; Jemini-Gashi ve Bërxulli, 2017 [9]; Yavuz ve diğerleri, 2018 [24]) ve üstelik bireyin toplumdaki itibarını belirlemede ve özel hayatında mutlu olabilmesinde son derece önemli bir değerdir (Turan ve Kayıkçı, 2019 [21]). Dünyanın farklı noktalarında genç bireylerin yaşamının dönüm noktasını oluşturan kariyer ve meslek tercihi, çok anlamlı bir karardır (Harris, 1993 [8]; Bandura ve diğerleri, 2001 [5]; Balsamo ve diğerleri, 2012 [4]).

Genel nüfus içerisinde genç nüfusun yoğun olduğu Kırgızistan'da (nüfusun %58'i 30 yaşın altındadır; www.stat.kg [25]) üniversite öğrenci adaylarının cinsiyet (aynı yaş kategorisinde %51'i erkeklerdir) faktörü kariyer seçimleri üzerindeki etkisini ve algıladıkları kişilik özelliklerinin ilerideki meslek (fakülte) seçimleri ile ilişki olup olmadığını araştırmak bu çalışmanın temel amacını teşkil etmektedir.

2. Literatür taraması

Dünyada farklı ülkelerde araştırmacılar tarafından tek bir ülke modelinde, ülkeler arası kıyaslamalı, bunun yanında belirli bir meslek örneğinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin üniversite seçim sürecini etkileyen faktörler ile ilgili olarak Aydın (2015 [3]) tarafından yapılan çalışmada, söz konusu süreçte etkili olan dokuz ana faktör (kişisel faktörler, referans grupları, yakın çevre, üniversitenin itibarı, üniversitenin yerleşimi, mezuniyet sonrası istihdam olanağı, üniversite ücreti, sağlanan burs imkânı ve üniversite hakkında bilgi kaynağı) olduğu belirlenmiştir. Kişisel faktörler ile öğrenci adaylarının kişilikleri ve cinsiyeti kastedilmektedir.

2.1. Kişilik Faktörü

Üniversite öğrenci adayları geleceğini şekillendirecek olan kariyer tercihlerinde hem kararlı, hem az kararlı olabilirler. Kosova'da Jemini-Gashi ve Bërxulli (2017 [9]) 587 son sınıf lise öğrencileri üzerinde araştırma yapmış ve onların kariyer ile ilgili ne kadar kararlı olup olmadığı incelenmiştir. Sonuçta, sosyal, araştırmacı, gerçekçi, objektif ve sanatçı ruhlu kişilik tipine sahip olan adayların daha kararlı olduğu tespit edilmiştir.

İngiltere'de Harris'in (1993 [8]) gerçekleştirmiş olduğu araştırmada sosyal bilimler ve güzel sanatlar gibi iki alanda eğitim gören öğrencilerin daha toplumsal, girişken ve duyarlı olduğunu, fen bilimleri alanındaki öğrencilerin ise daha özenli ve belirliliği seven bireyler olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Portekiz, Çin, Kanada, Avustralya, Japonya ve İngiltere'de Woolnough ve diğerleri (1997 [22]) mühendislik ve fen fakültelerinde eğitim gören lisans öğrencilerinin sahip olduğu kendi kişiliklerini nasıl algıladıklarını incelemişlerdir. Bulgular doğrultusunda ele alınan 6 ülkede gelecekteki mühendisler ve fen bilimciler kendilerini daha çok fikir odaklı, içine kapanık, yalnızlığı seven, görev merkezli, kararlı, gerçekçi, diyagramlar ile daha çok iletişim kurmayı tercih eden bireyler olarak tarif etmişlerdir.

Avustralya'da Worthington ve Higgs (2003 [23])'in finans bölümünde eğitim alan lisans öğrencilerinin kişiliklerini inceleyen araştırma sonuçları öğrencilerin içe kapalı, yaratıcılıktan az hoşlanma bireyler olduğunu göstermektedir.

İsrail'de Rubinstein (2005 [19]) hukuk, sosyal bilimler, güzel sanatlar ve fen (doğa) fakültelerinin öğrencileri örneğinde yaptığı incelemenin sonucunda hukuk öğrencilerinin başkalarına göre çok daha hassas ve duyarlı, düşünceli ve düşünceli, yeni tecrübe ve yeniliklere daha kapalı olduklarını ileri sürmüştür.

Hollanda'da Molen ve diğerleri (2007 [14]) potansiyel mühendislerin kişiliklerini incelemiş ve neticede onların çok daha özgür, özdenetimi yüksek olan, sorumluluk sahibi, duygusal açıdan dengeli, dışa dönük kişilik özelliklerine sahip olduğunu belirlemiştir.

İtalya'da Balsamo ve diğerleri (2012 [4]) lise öğrencilerine yönelik yapılan araştırmada, gelecek kariyer olarak edebiyat ve fen fakültesini seçmek isteyen son sınıf öğrencilerinin sosyal bilimler, iktisat, güzel sanatlar ve hukuk alanını seçmek isteyenlere kıyasla daha çok içe dönük olduklarını, bunun yanında özdenetimi yüksek ve daha fazla sorumluluk sahibi bireyler olduklarını tespit etmiştir.

Türkiye'de 414 işletme bölümü öğrencileri üzerinde Yavuz ve diğerleri (2018 [24]) tarafından yapılan araştırma bulguları ise; insan kaynakları uzmanı ve muhasebecilik kariyer tercihi gösteren adayların geçimli, tutarlı ve uyumlu kişilik özelliği; finans mesleğini seçmek isteyenlerin açık, sosyal ve dışa dönük kişilik özelliği; pazarlama alanında kariyer yapmak isteyen adayların yeni tecrübe ve yeniliklere açık kişilik özelliklerine sahip olduğunu işaret etmektedir.

Öğrenci adaylarının kariyer tercihlerinde onların sahip olduğu kişilikleri arası ilişki daha ağırlıklı gelişmiş ülkelerde yapıldığını literatür taraması sonucu uç vermektedir. Oysa gelişmekte olan ülkelerde bu tür araştırmaların sayısı daha azdır. Örnek olarak, Kenya'da Kemboi ve diğerleri (2012 [10]) tarafından yapılan araştırmada ise, tıp, bilgisayar mühendisliği ve fen programlarında eğitim gören öğrencilerin daha araştırmacı, oysa güzel sanatlar ve eğitim bilimleri öğrencilerinin toplumsal kişilik özelliklerine sahip olduğu ileri sürülmüştür.

Literatürde ilgili alanda yapılmış olan çalışmalar, bireylerin kariyer seçiminde kişiliğin belirleyici bir rol oynadığını öne sürmektedir. Bazı araştırmaların sonuçları birbiri ile benzerlik gösterirken, bazıları tamamen farklı bulgulara ulaşmışlardır. Örneğin, Harris (1993 [8]) ve Rubinstein (2005 [19])'in, her ikisi de sanatçı ruhuna yakın olan güzel sanatlar alanında eğitim alan öğrencilerin çok

daha düşünceli ve meraklı, duyarlı ve hassasiyeti yüksek kişiliğe sahip olduğunu bulmuştur. Buna karşılık finans ve bankacılık bölümü öğrencilerinin Avustralya ve Türkiye örneğinde ayrı olarak, sırasıyla Worthington ve Higgs (2003 [23])'in sonucuna göre çok daha içe kapalılık tipine yakın olması ve Yavuz ve diğerleri (2018 [24])'nin sonucuna göre tersine daha dışa dönük kişilik tipini sergilemesi ilginçtir.

Üstelik bazı çalışmalarda bireylerin mesleki kişilik tipleri kategorize edilerek, onların daha çok hangi mesleklere yatkın oldukları araştırılmıştır. Örnek olarak, Türkiye'de 251 üniversite öğrencisi ile yapılan bir çalışmada, farklı fakültelerde eğitim gören öğrencilerin sırasıyla ilk üç mesleki kişilik tipleri belirlenmeye çalışılmıştır: sonuçta eğitim fakültesi ve iktisadi ve idari bilimler fakültesi – sosyal, sanatçı ve geleneksel; ilahiyat ve sağlık bilimleri fakültesi – sosyal, geleneksel ve sanatçı; mühendislik fakültesi - sosyal, sanatçı ve araştırmacı olarak sıralanmıştır (Atli ve Kaya, 2017, s.337 [2]). Demek, bireylerin mesleki kişilik tipleri arasında her alanda ilk sırada sosyal kişilik iken, ikinci sırada ilahiyat ve sağlık bilimlerinde geleneksel, oysa eğitim, iktisadi ve idari bilimler ve mühendislik fakültelerinde sanatçı kişilik tipi yer almaktadır.

2.2. Cinsiyet Faktörü

Gençlerin meslek seçiminde cinsiyet faktörünün etkili olup olmadığını araştıran literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, genel olarak bir birini tamamlayan bulgulara ulaşan çalışmalar olduğu gibi, birbirinin tam tersi sonuçlara ulaşan çalışmalar da bulunmaktadır. Ayrıca bazı çalışmalar cinsiyet faktörünün meslek seçiminde hiçbir etkisinin olmadığını ya da çok az etkili olduğunu bulmuştur (Briggs, 2006 [7]; Obermeit, 2012 [16]).

Türkiye'de üniversite öğrencilerinin meslek seçiminde dikkate aldığı kriterlerin incelendiği Pekaya ve Çolak (2013, s.811 [17]) tarafından yapılan çalışmada, erkek öğrencilerin daha çok kariyer imkânı ve mesleki kazanç kriterlerine, kız öğrencilerin ise iş güvencesine daha fazla önem verdiği bulunmuştur. Pero ve diğerleri tarafından (2015, s.134 [18]) İspanya'da 1532 birinci sınıf öğrencisi ile yapılan araştırma sonuçlarında ise, gelecekteki meslek seçiminde kız öğrencilerin daha çok doğrudan mesleki boyutlara (kişisel özelliklerin meslek ile uyumu, mesleği hayal etme, mesleği beğenme vb.), erkek öğrencilerin de daha çok algılanan faydaya (tanınma imkânı, piyasada talep görmesi, istihdam olanakları vb.) dikkat ettikleri tespit edilmiştir.

Rusya'da 1995-2012 yılları arasındaki verileri kullanarak yapılan araştırma sonucunda, geleneksel olarak erkek mesleği olarak algılanmasına karşın, mühendislik alanında kız öğrencilerin payının arttığı, tersine erkek öğrencilerin payının azaldığı belirlenmiştir (Bannikova ve diğerleri, 2014, s.208 [6]). Sá ve diğerleri (2011 [20]) tarafından Portekiz'de 13527 üniversite 1.sınıf öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada benzer sonuçlar bulunmuştur. Bunlar, daha önceden ağırlıkla erkek öğrenciler tarafından tercih edilen mühendislik gibi alanlarda kız öğrencilerin sayısında son yıllarda bir artışın olduğunu göstermektedir. Malezya'da yapılan araştırma sonucunda ise kız ve erkek öğrencilerin mühendislik programı ile ilgili algılama ve ilgilerinde bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Misran ve diğerleri, 2012, s.574 [13]). Oysa Türkiye'de erkek öğrencilerin ilk üç mesleki kişilik tipleri olarak, sırasıyla sosyal, geleneksel ve sanatçı, kız öğrencilerin ise, sosyal, sanatçı ve geleneksel olarak sıralanmıştır (Atli ve Kaya, 2017, s.336 [2]). Diğer bir dikkate değer araştırma daha küçük yaş kategorisindeki bireylerin gelecek kariyer eğilimleri ile ilişkilidir. İtalya'da 11-15 yaş arası 272 ortaokul öğrencisi üzerinde yapılan araştırma sonucunda, erkek çocuklar kendilerini daha çok fen, matematik ve mühendislik alanında yeterli görerek, asker ve polis olmayı, finans ve satış sektörü alanında çalışmayı tercih etmiştir. Kız öğrenciler dil öğrenmede kendilerini yeterli görerek, daha çok eğitim ve sağlık alanlarında çalışmayı tercih etmiştir (Bandura ve diğerleri, 2001, s.194-196 [5]).

Diğer yandan aynı alanda eğitim alan öğrenciler de cinsiyetine göre kendi gelecek mesleklerini farklı algıladıkları sonuçlar da elde edilmiştir. Örneğin, Worthington ve Higgs (2003 [23]) ise, finans bölümü kız öğrencileri erkek öğrencilerle kıyasla finans mesleğini heyecan verici olmaktan daha sıkıcı, içe dönük olmaktan daha dışa dönük, ayrıntılı olmaktan daha yüzeysel, kesik ve kuru olmaktan çok daha yaratıcı çözümler içeren ve rutin olmaktan daha öngörülmesi zor olarak değerlendirdiği sonucuna gitmiştir.

Yapılan literatür incelemesi, bireylerin algıladıkları kişiliği ve cinsiyeti onların kariyer tercihlerinde etkili olan içsel ve belli bir ölçüde belirleyici faktörler olduğunu göstermektedir.

3. Araştırma

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma, Kırgızistan'daki devlet üniversite lisans öğrenci adaylarının tercihlerini etkileyen faktörleri tespit etmek ve amacıyla gerçekleştirilen ve tamamlanan bir projeden türemiştir. Bu araştırma, genç nüfusun yoğun olduğu Kırgızistan'da öğrenci adaylarının cinsiyeti ve algıladıkları kendi kişiliklerinin gelecekte kariyer alanı tercihine olan etkisini ve ikisi arası ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır.

3.2. Araştırma Örneklemi

Veriler 2015-2018 yılları arasında 7839 aday öğrenci ile yapılan anketlerden elde edilmiştir. Tablo 1, öğrenci adaylarının %71,5'i kız adaylardan oluştuğunu; %40'i 17 ve %44'ü 18 yaşını doldurduğunu göstermektedir. Adayların fakülte tercihine gelince, eğer ankette adayların en fazla 5 tercih yapabilir olma durumunu dikkate alındığında, sırasıyla edebiyat, İİBF, turizm ve otelcilik, mühendislik, iletişim fakültesi ve fen fakülteleri gibi 6 akademik birim tercihlerin %10'luk sınırını aşmaktadır. Tablo 1'de görüldüğü gibi, sırasıyla % 30,33 ve % 27,19 oranla edebiyat fakültesi ve İİBF adayları tarafından en çok tercih edilen akademik birim olduğu ortaya konulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Genel Demografik Bilgileri

Değişkenler		Toplam	%
Cinsiyet (N=7839)	Erkek	2231	28,46
	Kız	5608	71,54
Yaş (N=7532)	< 17	267	3,54
	17	3063	40,67
	18	3310	43,95
	> 18	892	11,84
Fakülteler ve Yüksekokullar	Edebiyat	2440	30,33
	İİBF	2187	27,19
	Turizm ve Otelcilik	1383	17,19
	Mühendislik	1132	14,07
	İletişim	868	10,79
	Fen	861	10,70
	Meslek Yüksekokulu (önlisans)	587	7,30
	İlahiyat	182	2,26
	Konservatuar	80	1,00
	Güzel Sanatlar	158	1,96
	Veterinerlik	124	1,54
	Beden Eğitimi ve Spor	98	1,22
	Ziraat	104	1,30

Sırasıyla ilahiyat, konservatuar ve güzel sanatlar, veterinerlik, beden eğitimi ve spor ve ziraat gibi fakülteler aday öğrencilerin % 3'ü ve aşağısı tarafından tercih edildiğini Tablo 1'den izlemek mümkündür. Dikkat çekici bir diğer husus ise, adayların %7,3'ünün önlisans programlarını tercih etmesidir. Tablo 1'den ülkede gençler arasında hangi mesleklerin daha çok, hangilerinin ise daha az tercih edildiği görülebilir.

3.3. Faktör Analizi

Katılımcıların kendi kişiliklerini tanımlaması ve algılamasına yönelik sorularda onlara birden fazla seçenek işaretleme olanağı sağlanmıştır. Kişilikleri tanımlamaya yönelik 32 madde bulunduğundan, faktör analizi bu cevaplar üzerinden yapılmıştır. Faktör analizi sonuçlarına göre, 32 soru, 7 faktöre indirgenmiş ve aşağıda sunulmuştur.

Tablo 2. Katılımcıların Kişilik Tanımlamalarına İlişkin Maddelerin Faktör Değerleri

Kendinizi nasıl tanımlarsınız?	Bileşenler						
	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7
İçe dönük					0,472		
Kolay iletişim kurabilen						0,557	
Araştırmacı			0,467				
Mücadeleci				0,368			
Sosyal						0,505	
Toplumcul	0,604						
Külfetli					0,332		0,369
Düşünceli (endişeli)					0,333		
Tenkitçi					0,342		
Gayretli (çalışkan)		0,589					
Riski seven			0,536				
Sorumluluk sahibi		0,556					
Lider				0,514			
İnatçı	0,597						
Tembel					0,577		
Duygusal			0,330				
Sabırsız							0,640
Uyumlu						0,353	
Bağımsız (özgür)			0,432				
Maceraperest (atılğan)						0,166	
Konuşkan				0,324			
Pesimist					0,452		
Zeki		0,520					
Yaratıcı			0,423				
Sabırlı (hoşgörülü)		0,476					
Merhametli		0,424					
Uysal (yumuşak)			0,398				
Yenilikçi			0,397				
Kendine güvenen	0,403						
Sessiz (sakin)		0,256					
Meraklı	0,629						
Canlı (Enerjik)				0,546			

Faktör (1) dört, Faktör (2) altı, Faktör (3) yedi, Faktör (4) dört, Faktör (5) beş, Faktör (6) dört ve son olarak Faktör (7) 2 madde içermektedir. Faktörlerden her biri, aşağıdaki maddeleri içermekte ve yedi faktör sapmalarının %41,05'ini açıklamaktadır.

Faktör 1: ısrarlı, kendine güvenen, toplumcul ve meraklı faktörleri;

Faktör 2: gayretli, sorumluluk sahibi, zeki, sabırlı, merhametli, sessiz faktörleri;

Faktör 3: araştırmacı, risk seven, duygusal, bağımsız, yaratıcı, uysal, yenilikçi faktörleri;

Faktör 4: mücadeleci, lider, konuşkan, canlı faktörleri;

Faktör 5: içe dönük, düşünceli, tenkitçi (eleştirici), tembel, pesimist faktörleri;

Faktör 6: iletişim kurabilen, sosyal, uyumlu, maceraperest (atılğan) faktörleri;

Faktör 7: külfetli, sabırsız gibi bileşenlerden oluşmak üzere dağılmıştır.

3.4. Araştırma Bulguları

Bu çalışmada, üniversite aday öğrencilerinin gelecek kariyeri ile ilgili fakülte seçiminde içsel belirleyici olarak kişilikleri ve cinsiyetinin etkili olup olmadığı yada ne kadar etkili olduğu sorusu araştırılmıştır.

3.4.1. Adayların Kişiliğe göre Akademik Birim Seçimi

Bireylerin sahip olduğu kişiliğine göre kariyer tercihi üzerine birçok yapılan araştırmaların sayısı az değildir. Bu bölümde, adayların fakülte seçimi dolayısıyla gelecek meslek seçimi, onların kişiliklerini nasıl algıladıkları ve tanımladıklarına dayanarak analiz edilmiştir.

Tablo 3'te sunulan sonuçlar, ağırlıklı olarak öğrencilerin kendilerini gayretli, sorumluluk sahibi, zeki, sabırlı, merhametli ve sessiz olarak gördüğünü işaret etmektedir: adayların %67'si Faktör 2 seçeneğini işaretlemiştir. Üstelik, adayların % 41,8'i kendini önder, mücadeleci, konuşkan ve canlı olarak görmektedir. Gençlerin %36,1'i Faktör 3'te belirtilen özelliklere sahip olduklarını belirtmişlerdir (riski seven, araştırmacı, duygusal, bağımsız, yaratıcı, yenilikçi ve uysal). Faktör 1 (toplumcul, meraklı, ısrarlı ve kendine güvenen) ve Faktör 6 (iletişim kurabilen, sosyal, maceraperest veya atılgan, uyumlu), sırasıyla aday öğrencilerin %23'ü ve %18,7'si tarafından işaretlenmiştir. Adayların yalnız %6,3'ü ve %3,3'ü kendilerini sırasıyla içe dönük, düşünceli, tenkitçi, tembel ve pesimist (F5) ve külfetli, sabırsız (F7) olarak algılamaktadır.

Tablo 3. Öğrenci Adaylarının Kendi Kişiliklerini Tanımlamasına İlişkin Faktörlerin Dağılımı

Faktörler (Kişilik Özellikleri)	Sayı	Yüzde
F1: toplumcul, ısrarlı, kendine güvenen ve meraklı	1850	23,00
F2: gayretli, sorumluluk sahibi, zeki, sabırlı, merhametli, sessiz	5387	67,00
F3: araştırmacı, riski seven, duygusal, bağımsız, yaratıcı, uysal, yenilikçi	2907	36,10
F4: mücadeleci, lider, konuşkan, enerjik (canlı)	3361	41,80
F5: içe kapalı, düşünceli, tenkitçi/eleştirici, tembel, pesimist	508	6,30
F6: iletişim kurabilen, sosyal, uyumlu, maceraperest (atılgan)	1504	18,70
F7: külfetli, sabırsız	263	3,30

Tablo 4, katılımcıların kendi kişilik algılarına göre fakülte (meslek) seçimlerin dağılımı, anlamlı farkları işaretleyerek vermektedir. Sıklık analizi sonuçlarına dayanarak, toplumcul, ısrarlı, kendine güvenen ve meraklı (F1) ve uyumlu, kolay iletişim kurabilen, maceraperest (atılgan) ve sosyal (F6) olarak kendini tanımlayan gençlerin % 40'lık bir kesimi İİBF'ni tercih ederken, gayretli, sorumluluk sahibi, sabırlı, merhametli, zeki ve sessiz (F2); araştırmacı, duygusal, riski seven, yaratıcı, bağımsız, uysal, yenilikçi (F3); lider, mücadeleci, konuşkan ve enerjik/canlı (F4); ve içe kapalı, düşünceli, tenkitçi, tembel, pesimist (F5) şeklinde kendini değerlendiren adayların adeta %37'si külfetli ve sabırsız (F7) olarak kendini tanımlayanların %42.8'i edebiyat fakültesini seçmek istediklerini paylaşmıştır.

Tablo 4. Adayların Kendi Kişiliklerini Tanımlamasına göre Meslek Seçimlerinin Dağılımı

Fakülteler ve Yüksekokullar	Faktörler (%)						
	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7
İİBF	39.80*	33.10*	33.40*	34.00*	35.40*	39.00*	33.50
Edebiyat	35.70	36.30*	37.60*	36.40*	36.50	34.80	42.80*
Turizm ve Otelcilik	25.00*	22.00*	24.30*	25.10	21.70*	23.50	27.50*
Mühendislik	19.60*	17.80*	20.20*	16.80*	22.30*	19.90*	20.80*
İletişim	16.50*	12.80*	16.60*	17.30	17.00*	22.70*	17.80*
Fen	13.70	13.50*	14.80*	12.50	17.30	12.70	16.90
Meslek	8.60*	9.00*	9.00*	10.00*	8.20	8.00	8.50
Güzel Sanatlar	3.30*	2.40	3.50*	3.00*	3.30	3.00*	5.90*
İlahiyat	2.70	2.90*	3.20*	3.10*	3.80	1.80	3.80

Ziraat	2.20	1.80*	2.20*	2.10*	1.80	1.80	0.40
Veterinerlik	2.10*	2.10*	2.20*	2.00*	1.80	2.40*	2.10*
Konservatuar	1.20	1.30	1.80	1.80	0.40	1.30	1.70
Beden Eğitimi ve Spor	1.20	1.50*	1.50	1.90*	1.80	1.50	1.30

Mühendislik (%22,3) ve fen (%17,3) fakülteleri gibi teknik mesleklerin en çok kendilerini düşünceli/endişeli, içe kapalı, tembel, tenkitçi, ve pesimist gibi melankolik kişiliğe sahip adaylar tarafından başka kişiliklere göre kıyasla daha çok tercih etmesi sonucuna varılmıştır.

Araştırmanın devamı olarak adayların fakülte tercihi ile kişilik faktörleri arasındaki ilişki analize tabi tutulmuştur. Tablo 5 ise korelasyon analiz sonuçlarını kapsamaktadır. Elde edilen bulgulara dayanarak, iktisadi ve idari bilimler fakültesini tercih edenler toplumsal, ısrarlı, kendine güvenen ve meraklı maddeleri gibi daha çok özgüven ile ilgili ve gayretli, sorumluluk sahibi, zeki, sabırlı, merhametli ve sessiz gibi çalışkan kişilik faktörleri arasında pozitif bir korelasyon görülmüştür. Diğer taraftan iletişim fakültesini seçmek isteyen adayların bağımsız, araştırmacı, duygusal, riski seven, yaratıcılığı seven, uysal ve yenilikçi maddeleri gibi yaratıcı; mücadeleci, önder, konuşkan ve canlı gibi aktif ve savaşçı; kolay iletişim kurabilen, sosyal, uyumlu ve atılgan gibi sosyal ve atılgan kişilik faktörleri ile ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Bunun dışında, gayretli, sorumluluk sahibi, zeki, sabırlı, merhametli ve sessiz gibi çalışkan kişilik özellikleri ile teknik meslekleri içeren mühendislik fakültesini seçen adaylar arasında bir ilişki de bulunmuştur. Ayrıca turizm ve otelcilik yüksekokulunu tercih edenler gayretli, sorumluluk sahibi, zeki, sabırlı, merhametli ve sessiz gibi çalışma disiplini kişilik boyutunda iktisadi ve idari bilimler fakültesini seçenlere, oysa mücadeleci, lider, konuşkan ve canlı gibi aktif ve savaşçı gibi kişilik boyutunda iletişim fakültesini tercih edenlere benzerlik göstermektedir.

Tablo 5. Öğrenci Adaylarının Kişilikleri ile Fakülte Tercihi Arasındaki Korelasyon Göstergeleri

Fakülteler ve Yüksekokullar	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7
İİBF	0.101*	0.129*	0.056	0.078	0.027	0.088	0.013
Edebiyat	.0130	.0680	.0430	.0400	.0170	0.008	0.032
Fen	0.031	0.081	0.056	0.026	0.043	0.008	0.026
İletişim	0.074	0.076	0.122*	0.163*	0.041	0.155*	0.030
Mühendislik	0.066	0.136*	0.084	0.027	0.039	0.061	0.025
Veterinerlik	0.020	0.054	0.037	0.019	-0.003	0.030	0.004
Ziraat	0.028	0.071	0.049	0.042	0.002	0.019	-0.015
Güzel Sanatlar	0.056	0.042	0.074	0.04	0.015	0.023	0.047
İlahiyat	0.015	0.031	0.039	0.038	0.017	-0.017	0.013
Konservatuar	0.007	0.032	0.037	0.050	-0.016	0.006	0.016
Turizm ve Otelcilik	0.081	0.142*	0.098	0.134*	0.006	0.057	0.036
Beden Eğitimi ve Spor	-0.007	0.020	0.011	0.034	0.004	0.007	-0.002
Meslek Yüksekokulu	0.006	0.036	0.020	0.044	-0.001	-0.006	0.006

Diğer taraftan ise, içe kapalı, düşünceli veya endişeli, tenkitçi, tembel ve pesimist gibi özellikleri içeren melankolik kişiliğe sahip olan adaylar daha çok teknik meslekleri seçmelerine rağmen, külfetli ve sabırsız gibi ağır kişiliklere sahip olan adaylar gibi, söz konusu kişiliklerin fakülte seçimleri ile ilişkinin %95 güvenirlilik aralığında anlamlı olmadığı araştırmanın çekici sonuçlarındandır.

3.4.2. Aday Öğrencilerin Cinsiyete göre Akademik Birim Tercihi

Bağımsız örneklemelerin sonuçlarına göre aday öğrencilerin fakülte tercihinde cinsiyet faktörünün etkisine ilişkin t-testi gerçekleştirilmiştir. Yapılan testin sonuçlarına göre, kız katılımcıların daha çok edebiyat, fen, konservatuar, iletişim ve meslek yüksekokulu gibi birimleri tercih etme eğilimini

gösterirken, erkek katılımcılar ağırlıklı olarak mühendislik, veterinerlik ve ziraat fakültelerini tercih etmişlerdir (bkn. Tablo 6).

Tablo 6. Fakülte Tercihinde Adayların Cinsiyete göre T-testi

Fakülteler	t	df	Anlamlılık (Sig.)	Ortalamalar farkı ($\mu_{erkek} - \mu_{kız}$)
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	-1,898	7837	0,058	-0,021
Edebiyat Fakültesi	-15,222	7837	0,000	-0,173
Fen Fakültesi	-2,154	7837	0,031	-0,017
İletişim Fakültesi	-5,558	7837	,000	-,043
Mühendislik Fakültesi	20,014	7837	0,000	0,171
Veterinerlik Fakültesi	4,050	7837	0,000	0,012
Ziraat Fakültesi	2,349	7837	0,019	0,007
Güzel Sanatlar Fakültesi	-1,147	7837	0,252	-0,004
İlahiyat Fakültesi	0,729	7837	0,466	0,003
Konservatuar	-2,068	7837	0,039	-0,005
Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu	-1,311	7837	0,190	-0,012
Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu	8,505	7837	0,000	0,023
Meslek Yüksekokulu	-2,060	7837	0,039	-0,013

İİBF, güzel sanatlar, ilahiyat fakültesi ve turizm ve otelcilik yüksekokulunu tercih edenler arasında cinsiyet açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle, söz konusu fakülte tercihlerinde cinsiyet belirleyici bir faktör değildir.

4. Sonuçlar ve tartışma

İlgili literatür taramasında görüleceği üzere, bu alanda yapılan araştırma bulguları, genç bireylerin meslek ve kariyer tercihinde etkili olan faktörlerin oldukça karmaşık olduğunu ve belirli faktörlere bağlı olduğunu öne koymaktadır. Maddi, ailevi, toplumsal ve kültürel gibi faktörler dışsal faktörlerdir. Bireylerin sahip olduğu kişilikleri ve cinsiyeti ise içsel faktörleri temsil etmektedir. Dolayısıyla Woolnough ve diğerleri (1997 [22]) ifade ettiği üzere, genç bireylerin yerinde ve kişiliğine uygun meslek tercihi, onun mesleğe devamında ve hatta başarısında önemli bir belirleyicidir.

Bilindiği gibi, Kırgızistan, genç nüfusa sahip bir ülkedir. Dolayısıyla, gelecek neslin kariyer kaygıları, seçimleri ve düşünceleri sadece gençlerin ilgi alanı ile sınırlı kalmamakta, genel olarak hükümet yetkilileri, politikacılar, aileler ve toplum açısından da önemli ve hassasiyet taşıyan bir ilgi alanını oluşturmaktadır. Bu bağlamda genç bireylerin algıladıkları kişilik özellikleri ve cinsiyeti gibi değişkenler ile gelecekteki kariyer seçimleri arasında ilişki olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada, öğrenci adaylarının kişiliği ve cinsiyetinin belli bir ölçüde onların kariyer seçimlerini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç itibarıyla iktisadi ve idari bilimler fakültesini tercih eden katılımcılar daha çok özgüvenli ve çalışma disiplini ile ilgili kişilik özelliklerine sahiptir. Bu sonuç Türkiye’de Yavuz ve diğerleri (2018 [24]) tarafından yapılan araştırma sonuçları ile örtüşmektedir. Çalışkan kişiliğe sahip katılımcıların ise daha çok mühendislik fakültesini tercih ettikleri görülmüştür. İletişim fakültesini seçmek isteyen adaylar kendilerini daha çok yaratıcı, aktif, savaştı, sosyal ve atılgan olarak görmektedirler. Kendilerini içe kapalı ve endişeli olarak gören bireyler mühendislik fakültesi tercih etme eğilimini göstermişlerdir. Mühendislik öğrencilerinin daha çok içe kapalı olma özelliği diğer araştırma sonuçları ile de benzerlik göstermektedir (Woolnough ve diğerleri, 1997 [22]).

Oysa, cinsiyetlerine göre öğrenci seçimlerine bakıldığında, kız öğrenciler daha çok edebiyat, iletişim, fen, konservatuar ve meslek yüksekokulu gibi okulları tercih ederken, erkek öğrenciler, çoğunlukla mühendislik, veterinerlik ve ziraat fakültelerini seçmektedir. Mühendislik alanı erkek öğrencilerin daha çok tercih etmesi diğer araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir (Bandura ve diğerleri 2001 [5]). Kırgızistan'da kız öğrencilerin daha çok eğitim ve filoloji alanlarını tercih etmesi ise İtalya'da yapılan araştırma sonuçları ile benzeşmektedir (Bandura ve diğerleri, 2001 [5]). Dolayısıyla, Kırgızistan'da edebiyat ve fen gibi eğitim ağırlıklı mesleklerin kız adaylar tarafından, risk-alıcı, araç-gereç kullanmayı gerektiren teknik mesleklerin ise erkek adaylar tarafından daha çok tercih edildiği ortaya çıkmıştır. İktisadi ve idari bilimler, güzel sanatlar, ilahiyat ve turizm ve otelcilik alanındaki meslekler cinsiyet açısından 'nötr' meslekler olarak belirlenmiştir.

Araştırma bulgularından dikkat çeken bir diğer husus ülkede gençler arasındaki meslek tercihi ve mesleklerin popülerliğine yöneliktir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında Kırgızistan'da gençler İİBF, mühendislik, edebiyat, iletişim, fen ve turizm ve otelcilik fakültelerini, beden eğitimi ve spor, ilahiyat, konservatuar ve güzel sanatlar, veterinerlik, ziraat fakültelerine göre daha çok tercih etme eğilimi göstermektedir.

Araştırmanın sonuçlarının ilgili alandaki araştırmacılara, eğitimcilere, politikacılara, adaylara faydalı bilgi kaynağı sağlayabileceği düşünülmesi ile birlikte bulguların devlet üniversitelerinde aday öğrencilerin karar verme sürecini ölçmek için yapılacak olan daha ileri çalışmaların önemini vurgulayabilir.

Kaynakça

1. Ali-Choudhury, R., Bennett, R., and Savani, S. University marketing directors' views on the components of a university brand // *International Review on Public and Nonprofit Marketing*. – 2009. – No 6(1). – P. 11. Doi.org/10.1007/s12208-008-0021-6
2. Atli, A. ve Kaya, M. Üniversite öğrencilerinin mesleki kişilik tipleri // *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. – 2017. – No 7(14). – P. 31-342. Doi.org/10.29029/busbed.322778
3. Aydın, O. T. University choice process: a literature review on models and factors affecting the process // *Journal of Higher Education*. – 2015. – No 5(2). – P. 103-111. Doi:10.2399/yod.15.008
4. Balsamo, M., Lauriola, M. and Saggino, A. (). Personality and college major choice: which come first? // *Psychology*. – 2012. – No 3(5). – P. 399-405. Doi: 10.4236/psych.2012.35056.
5. Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G.V, and Pastorelli, C. Self-efficacy beliefs as shapers of children's aspirations and career trajectories // *Child Development*. – 2001. – No 72. – P. 187-206. Doi: 10.1111/1467-8624.00273
6. Банникова, Л., Боронина, Л., Вишневикий, Ю. и Петров, А. Выбор инженерной профессии в оценке студентов и преподавателей // *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. – 2014. – № 1101. – С. 205-211. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhISD_2014_1101_32_36
7. Briggs, S. An exploratory study of the factors influencing undergraduate student choice: the case of HE in Scotland // *Studies in Higher Education*. – 2006. – No 31(6). – P. 705-722. Doi.org/10.1080/03075070601004333
8. Harris, J. A. Personalities of students in three faculties: Perception and accuracy // *Personality and Individual Difference*. – 1993. – No 15(3). – P. 351-352. Doi/10.1016/0191-8869(93)90229-V
9. Jemini-Gashi, L. and Bërxulli, D. Personality types, career choice and career certainty among high school students // *International Journal of Teaching and Education*. – 2017. – No 5(1). – P. 25-35. Doi:10.20472/TE.2017.5.1.003
10. Kemboi, R.J.K., Kindiki, N. and Misigo, B. Relationship between personality types and career choices of undergraduate students: a case of Moi university, Kenya // *Journal of Education and Practice*. – 2012. – No 7(3). – P. 102-112. – Access mode: <https://www.iiste.org/Journals/index.php/JEP/article/view/28424/29166>
11. Kotler, P., Armstrong, G. and Opresnik, M.O. *Principles of marketing (Global Edition)*. (17th ed.). – Harlow: Pearson Education, 2018.

12. Maringe, F. University and course choice: Implications for positioning, recruitment and marketing // *International Journal of Educational Management*. – 2006. – No 20(6). – P. 466-479. – Access mode: <http://dx.doi.org/10.1108/09513540610683711>
13. Misran, N., Abd.Aziz, N., Arsad, N., Hussaina, H, Zaki ,W.M.D.W. and Sahuri, S.N.S. Influencing factors for matriculation students in selecting university and program of study // *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. – 2012. – No 60. – P. 567-574. Doi: 10.1016/j.sbspro.2012.09.424
14. Molen, Van Der H. T., Schmidt, H. G. and Kruisman, G. Personality characteristics of engineers // *European Journal of Engineering Education*. – 2007. – No 32. – P. 495-501. – Access mode: <https://doi.org/10.1080/03043790701433111>
15. Nixon, E., Scullion, R. and Hearn, R. Her majesty the student: marketised higher education and the narcissistic (dis)satisfactions of the student-consumer // *Studies in Higher Education*. – 2018. – No 43(6). – P. 927-943. – Access mode: <https://doi.org/10.1080/03075079.2016.1196353>
16. Obermeit, K. Students' choice of universities in Germany: structure, factors and information sources used // *Journal of Marketing for Higher Educatio*. – 2012. – No 22(2). – P. 206-230. Doi: 10.1080/08841241.2012.737870
17. Pekkaya, M. ve Çolak, N.). Üniversite öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörlerin önem derecelerinin AHP ile belirlenmesi // *International Journal of Social Science*. – 2013. – No 2(6). – P. 797-818. – Erişim adresi: http://dx.doi.org/10.9761/jasss_643
18. Pero, M., Soriano, P. P., Capilla, R., Olmos, J. G. and Hervás, A. (). Questionnaire for the assessment of factors related to university degree choice in Spanish public system: A psychometric study // *Computers in Human Behavior*. – 2015. – No 47. – P. 128-138. Doi.org/10.1016/j.chb.2014.09.003
19. Rubinstein, G. The big five among male and female students of different faculties // *Personality and Individual Differences*. – 2005. – No 38. – P. 1495-1503. – Access mode: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.paid.2004.09.012>
20. Sá, C., Tavares, D. A., Justino, E. and Amaral, A. (2011). HE (related) choices in Portugal: joint decisions on institution type and leaving home // *Studies in Higher Education*. – 2011. – No 36(6). – P. 689-703. Doi.org/10.1080/03075071003725343
21. Turan, Ü. ve Kayıççı, K. Lise son sınıf öğrencilerinin meslek seçiminde okul rehberlik hizmetlerinin rolü // *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*. – 2019. – No 10(1). – P. 14-33. – Erişim adresi: <http://www.e-ijer.com/tr/download/article-file/699398>
22. Woolnough, B.E., Guo, Y., Leite, M. S., De Almeida, M.J., Ryu, T., Wang, Z. and Young, D. Factors affecting student choice of career in science and engineering: parallel studies in Australia, Canada, China, England, Japan and Portugal // *Research in Science and Technological Education*. – 1997. – No 15(1). – P. 105-121. Doi.org/10.1080/0263514970150108
23. Worthington, A. C. and Higgs, H. Factors explaining the choice of a finance major: The role of students' characteristics, personality and perceptions of the profession // *Accounting Education*. – 2003. – No 12. – P. 261-281. Doi.org/10.1080/0963928032000088831
24. Yavuz, N., Sağlam, M. ve Ülgen, B. Öğrencilerin kariyer tercihlerine göre kişilik özelliklerinin kariyer değerleri üzerindeki etkisi: işletme lisans bölümü öğrencileri üzerine bir araştırma // *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. – 2018. – No 21(40). – P. 457-495. Doi: 10.31795/baunsobed.492459
25. www.stat.kg Kırgız Cumhuriyeti İstatistik Komitesi web sayfası